

بررسی و ارائه الگوی اجرای خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی با استفاده از نظریه داده‌مبنا

بهروز ممیوند*، زین‌العابدین امینی‌سابق**، احسان ساده*** و محمدرضا خلج****

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۵/۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۲/۶

هدف مقاله حاضر بررسی و ارائه الگوی اجرای خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی با استفاده از نظریه داده‌مبنا در ایران است که به روش کیفی و کمی (میکس‌متد) انجام شده است. در بخش کیفی به کمک روش داده‌بنیاد نویسندگان مقاله مصاحبه‌هایی با ۲۲ نفر از اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان زیست‌محیطی کشور انجام دادند. نتایج تحلیل داده‌ها براساس مراحل سه‌گانه کدگذاری، نشان داد از تعداد ۱۳۵ مفاهیم متناظر، تعداد ۲۷ خرده‌مقوله که ارتباط مفهومی با یکدیگر دارند استخراج شده است. در مرحله کدگذاری محوری از همه خرده‌مقولات؛ تعداد یازده مقوله محوری استخراج شد که با انتزاع بیشتر در مرحله کدگذاری گزینشی، یک مقوله هسته‌ای به شرح «یک اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی است که در آن توسعه دانش زیست‌محیطی با استراتژی مدیریت سبز و قوانین مؤثر موجب اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی می‌شود» ظاهر شد که می‌تواند تمامی مقولات دیگر را تحت پوشش قرار دهد. در بخش کمی که اعتباریابی مدل استخراجی انجام شده است، نتایج حاصل از مدل‌سازی معادله ساختاری نشان داده که همه مؤلفه‌های کیفی استخراج شده اثر مستقیم و معناداری بر اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی کشور دارند.

کلیدواژه‌ها: خط‌مشی؛ اجرای موفق خط‌مشی؛ خط‌مشی‌های زیست‌محیطی؛ سیاست‌های کلی محیط زیست

* دانشجوی دکتری گروه مدیریت دولتی، گرایش خط‌مشی‌گذاری، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران؛

Email: Behruznamivand@gmail.com

** استادیار گروه مدیریت دولتی، گرایش خط‌مشی‌گذاری، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران (نویسنده مسئول)؛

Email: drsajadamini@iau-saveh.ac.ir

*** استادیار گروه مدیریت صنعتی، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران؛

Email: e.sadeh@iau-saveh.ac.ir

**** استادیار گروه مهندسی صنایع، دانشکده فنی و مهندسی، واحد رباط‌کریم، دانشگاه آزاد اسلامی، رباط‌کریم، ایران؛

Email: mrkhalaj@rkiau.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

خط‌مشی‌های هر کشوری دامنه وسیعی از فعالیت‌ها را دربرمی‌گیرد که عمده‌ترین آنها خط‌مشی‌های عمومی، سیاسی، فرهنگی، بهداشتی و زیست‌محیطی هستند. امروزه توجه وافری در عرصه‌های ملی و بین‌المللی به خط‌مشی‌های زیست‌محیطی شده است و حتی بسیاری از شرکت‌ها و مؤسسات بزرگ صنعتی در راستای مسئولیت اجتماعی، خط‌مشی‌های زیست‌محیطی خود را تعریف کرده‌اند. در ایران هم دو نوع خط‌مشی کلی در ارتباط با محیط زیست تدوین شده که مهمترین آنها سیاست‌های کلی محیط زیست است که توسط مقام معظم رهبری در راستای ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم‌انگاری تخریب محیط زیست، تهیه اطلس زیست‌بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی به سران سه قوه ابلاغ شده است و بر همین اساس نیز خط‌مشی‌های زیست‌محیطی دولت تدبیر و امید در هجده بند سرنوشت آینده ایرانیان را در گرو چگونگی نگرش و رفتار افراد به محیط زیست و میزان احیای توازن زیست‌محیطی عنوان کرده است. در آموزه‌های دینی نیز توجه ویژه‌ای به محیط زیست شده و برای کسانی که در احیا و نگهداری آن می‌کوشند، پاداش مادی و معنوی زیادی ذکر شده است. برای نمونه رسول اکرم (ص) می‌فرمایند: «هرکس درختی بکارد، خداوند به خاطر محصول آن درخت برایش پاداش می‌نویسد». در مقابل اگر از طبیعت و امکانات مادی به‌گونه‌ای مناسب و شایسته استفاده نشود، آثار زیانبار و گاه جبران‌ناپذیری در پی دارد (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۶۸۸).

عموماً خط‌مشی‌ها در تدوین مشکل خاصی ندارند، همیشه اجرای آنها دارای مسئله است و بسیاری از کشورها به دلیل هزینه‌بر بودن اجرا، اهتمام کمتری در اجرای این فرایندها و خط‌مشی‌ها دارند. برای مثال در کشورهایی مانند هند و چین که درصد بالایی از جمعیت جهان را در خود جای داده‌اند و به واسطه مصرف سوخت‌های فسیلی سهم بالایی در میزان آلاینده‌های محیط زیست دارند، هنوز تعهد بالایی را در مورد اجرای سیاست‌های زیست‌محیطی قبول نکرده‌اند. در ایران نیز تلاش‌های زیادی برای اجرای خط‌مشی‌های

زیست‌محیطی ابلاغی انجام شده که در برخی موارد نقض این خط‌مشی‌ها توسط برخی سودجویان و منفعت‌طلبان گزارش می‌شود. اقداماتی مانند ساخت‌وساز بی‌رویه و شکار گونه‌های در خطر انقراض در کشور از این دسته‌اند.

سلامت محیط زیست پیوند تنگاتنگی با حیات سالم جامعه دارد و سالم نگه داشتن آن یعنی رعایت حق زمین، هوا، آب، خاک، دریا، صحرا، کوه، دشت، گیاهان، حیوانات و سایر موجودات عرصه‌های زیست‌محیطی که با حیات فرد و جامعه پیوند دارند (همان). گسترش صنعت، تکنولوژی و پیشرفت جوامع، همواره تهدیدی جدی برای زمین بوده است. توسعه بسیاری از جوامع عملاً در گرو تخریب منابع طبیعی و زیستگاهی بوده است. فهرست شدن بسیاری از خطرهای انسانی توسط اندیشمندان قرن حاضر توجه‌ها را به مسئله محیط زیست پررنگ‌تر کرده است. همچنین محیط زیست در عصر کنونی، در سطح جهانی و ملی در معرض تهدیدهای جدی قرار دارد. گرم شدن اقلیم زمین، از بین رفتن تنوع زیستی، کمبود منابع طبیعی و انواع آلودگی‌ها، موضوعی بحرانی در اکثر جوامع است. با توجه به این مهم، مشکلات محیط زیستی را نمی‌توان صرفاً مشکلات محلی یا منطقه‌ای دانست، بلکه جزئی از شرایط جهانی هستند و با افزایش شدت و شمار تهدیدها و مخاطرات زیست‌محیطی، در سه دهه اخیر، نگرانی‌ها تا جایی شدت گرفته است که بحران‌های زیست‌محیطی تجسم عینی یافته‌اند (جعفری‌نیا، ۱۳۹۱: ۱). از سوی دیگر بحث محیط زیست در ابعاد مختلفی مطرح است؛ آلودگی هوا، از بین رفتن زیستگاه‌های طبیعی، گسترش بی‌حد و حصر شهرها، کاهش منابع طبیعی از جمله آب، تغییر کاربری‌ها و ... از مسائل عمده زیست‌محیطی عصر حاضر به‌شمار می‌روند که از گذشته شروع شده و تا به امروز نیز ادامه دارند. این موارد از عمده مسائل دولت‌ها و مدیریت دولتی قرن حاضرند. علاوه بر این، شدت تغییرات اقلیمی به حدی بوده است که اواخر دهه ۱۹۸۰ ناسا^۱ پیش‌بینی کرده بود که در اواخر دهه ۱۹۹۰ مردم به آسانی تغییرات آب‌وهوایی را در خیابان‌ها درک خواهند کرد (مک‌کینن، ۱۳۸۵: ۱۷). عملاً امروزه این اتفاق افتاده و رشد

1. National Aeronautics and Space Administration (NASA)

سریع تغییرات و آهنگ دگرگونی آنها به تنهایی این قرن را با سده‌های پیش از آن متمایز کرده است (کیویستو، ۱۳۸۶: ۲۰۹). براساس متن بسیاری از خط‌مشی‌های زیست‌محیطی چه در بخش کلی نظام و چه در بخش صنعتی برخی سازمان‌های مسئولیت‌پذیر، عملاً اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی در ارتباط با حل مسائل زیست‌محیطی می‌تواند بسیار کمک‌کننده باشد. بنابراین هدف آرمانی این پژوهش تسهیل و تسریع در فرایند رسیدن به چشم‌انداز سیاست‌های کلی محیط زیست کشور است که هم در دولت یازدهم تدوین شده و هم در رهنمودهای مقام معظم رهبری در راستای ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست بیان شده است. از این رو نویسندگان این مقاله با روش آمیخته و بهره‌گیری از آرا و نظرهای اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان زیست‌محیطی، الگویی برای اجرای بهتر و موفق‌تر این خط‌مشی‌ها طراحی کردند و سپس این الگو به صورت کمی‌آزمون و اعتباریابی شد.

۱. اهداف پژوهش

- طراحی الگوی بومی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های اثرگذار بر اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور براساس سیاست‌های کلی نظام و رهبری؛
- کشف مدل و الگوهای پیامدی و علیّی اجرای خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی براساس سیاست‌های کلی نظام و رهبری در ایران به روش نظریه داده‌مبنا؛
- آزمون و اعتباریابی الگوی بومی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های اثرگذار بر اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور براساس سیاست‌های کلی نظام و رهبری.

۲. ادبیات و مفاهیم پژوهش

۲-۱. اجرای خط‌مشی‌گذاری

هر خط‌مشی بعد از تدوین به اجرا نیاز دارد و می‌توان آن را به صورت فرایندی که در آن برنامه‌ها یا خط‌مشی‌ها به اجرا گذاشته می‌شوند، تعریف کرد؛ مرحله‌ای که نشان می‌دهد خط‌مشی‌ها چگونه عملی می‌شوند (Hill, 2002: 1). اجرا در مراحل آخر فرایند

خط‌مشی‌گذاری قرار دارد که معمولاً کمتر دیده شده و اغلب با کم‌توجهی و غفلت مواجه می‌شود. بعضی از نویسندگان (پژوهشگران این حوزه) با اغماض و کم‌دقتی بیان می‌کنند که تصمیم‌های خط‌مشی توسط بوروکرات‌ها و کارمندان به صورت خودکار اجرا می‌شود. اگرچه، واقعیت این است که اجرای خط‌مشی‌ها از طریق سازمان‌های مناسب دولتی و غیردولتی انجام می‌شود (دانشفرد، ۱۳۹۳: ۲۳).

۲-۲. خط‌مشی‌های زیست‌محیطی

خط‌مشی‌گذاری‌ها در حوزه‌های گوناگونی تبلور یافته‌اند. هرچند برخی از خط‌مشی‌های عمومی بر ارزش‌های اقتصادی، مانند بهره‌وری و انتخاب مشتری، تمرکز می‌کنند، اما تأکید حوزه‌های کلان و سیاست‌های کلی بر اجرای بهتر چنین خط‌مشی‌هایی است (Tummers, 2011: 555). از طرفی هم نظام‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری نه تنها به عنوان پایه‌ای برای ارائه خدمات عمومی، بلکه ابزاری توانمند برای اجرای خط‌مشی‌های عمومی است (Ranerup, 2007: 428). دامنه رسوخ اجرای خط‌مشی‌ها بسیار گسترده است و تقریباً تمام امور دولت‌ها به اجرای خط‌مشی‌ها وابسته‌اند. امروزه برخی خط‌مشی‌ها بیشتر از سایر سیاست‌های موجود توسط دولت‌ها و مردم دنبال می‌شود. برای مثال خط‌مشی‌های زیست‌محیطی امروزه سهم بالایی از سیاست‌گذاری‌های عمومی و دولت‌ها را به خود اختصاص داده‌اند و یا حوزه اجرای خط‌مشی‌های عمومی در راستای احیای آب دریاچه‌های بزرگ از دهه ۱۹۷۰ در جهان رشد چشمگیری داشته است (McLaughlin and Krantzberg, 2011: 390) و همچنین با توجه به فعل و انفعالات پیچیده بین عوامل مختلف در حوزه مدیریت؛ زمینه برای توسعه خط‌مشی‌های مربوط به آینده را در سازمان‌ها ایجاد کرده است. با به‌کارگیری روش‌های شبیه‌سازی شبکه‌ای و با استفاده از نظریه شبکه ضمن ارزیابی ساختار سازمان‌ها، می‌توان اجرای خط‌مشی‌های سازمان را تحت تأثیر قرار داد (Kenbeek, Bone and Moseley, 2016: 155). خط‌مشی‌های زیست‌محیطی هم می‌توانند از نوع خط‌مشی‌های اجرایی و هم از نوع خط‌مشی‌های تقنینی و حتی در مواردی هم که محیط زیست در خطر باشد، می‌توانند از

نوع خط‌مشی‌های قضایی باشند. علاوه بر این به خط‌مشی‌های زیست‌محیطی در دو بُعد خرد و کلان توجه می‌شود. در بُعد خرد بسیاری از شرکت‌ها و مؤسسات صنعتی در راستای مسئولیت اجتماعی خود اقدام به تدوین و اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کرده‌اند. برای مثال هکتارها جنگل‌کاری در زمین‌های اطراف شرکت ذوب‌آهن اصفهان همین نوع از خط‌مشی‌های زیست‌محیطی در بُعد خرد است و در بُعد کلان هم می‌توان به دو خط‌مشی کلی سیاست‌های کلی محیط زیست ابلاغی رهبر معظم انقلاب اسلامی و خط‌مشی‌های زیست‌محیطی دولت تدبیر و امید اشاره کرد.

۳-۲. سیاست‌های کلی محیط زیست رهبر معظم انقلاب اسلامی

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، در اجرای بند «۱» اصل (۱۱۰) قانون اساسی سال ۱۳۹۴، در نامه‌ای به رؤسای قوا، سیاست‌های کلی محیط زیست را ابلاغ کردند. ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم‌انگاری تخریب محیط زیست، تهیه اطلس زیست‌بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست و مقابله با تهدیدهای زیست‌محیطی، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی از جمله محورهای ابلاغیه رهبر معظم انقلاب اسلامی است. سیاست‌های کلی محیط زیست پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تعیین شده که شامل پانزده بند اصلی و ۶ تبصره است.

۴-۲. سیاست‌های کلی محیط زیست دولت تدبیر و امید

در راستای خط‌مشی‌های کلی دولت تدبیر و امید، بند «۱۰» این خط‌مشی‌ها به حوزه محیط زیست مربوط می‌شود. دولت یازدهم بر این باور است که سرنوشت آینده ایرانیان در گرو چگونگی نگرش و رفتارشان به محیط زیست و میزان احیای توازن زیست‌محیطی است که با اهداف و راهبردهایی مشخص شده است. اهداف راهبردی حوزه محیط زیست شامل سه ماده اصلی و هجده بند کلی است که در آن به پایدارسازی کمی و کیفی آب و خاک،

دستیابی به هوای سالم و پاک و سطوح قابل قبول آلاینده‌ها، حفظ و بازسازی تنوع زیستی؛ نیل به پایداری عرصه‌های طبیعی و لحاظ ارزش‌گذاری محیط زیست در تصمیم‌گیری‌ها و حرکت به سوی اقتصاد سبز توجه و اهتمام شده است.

۳. پیشینه پژوهش

اصلی‌پور و دیگران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «تبیین الگوی بومی تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از نظریه داده‌بنیاد» به روش کیفی به دنبال کشف الگوی بومی تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با بهره‌گیری از نظریه داده‌بنیاد است. آنها در این پژوهش ۶۱ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته تخصصی با خبرگان و دو مطالعه مجزا (تاریخی و اسلامی) انجام داده‌اند. تحلیل داده‌ها در فرایند کدگذاری باز، به ظهور ۱۱۹ مفهوم انتزاعی در قالب چهل مقوله اصلی منجر شد. سپس این مقولات در فرایند کدگذاری محوری به یکدیگر مرتبط شدند. در نهایت، پنج قضیه در نتیجه کدگذاری انتخابی به دست آمد. تحلیل داده‌ها براساس نظریه داده‌بنیاد، مبین آن است که «بازیگران زیست‌محیطی» به منزله شرایط علی در تدوین خط‌مشی زیست‌محیطی از طریق راهبرد «کنش‌های زیست‌محیطی» به مقوله محوری پژوهش مرتبط می‌شوند. درعین حال، «ابرخط‌مشی‌های زیست‌محیطی» به منزله عوامل مداخله‌گر و عوامل زمینه‌ای «نرم» و «سخت» به منزله مؤلفه‌های بستر ساز، تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی را تسهیل می‌کنند. همچنین متناظر با پنج نوع مسئله خاص زیست‌محیطی کشور یعنی؛ مسائل «آلودگی هوا»، «مدیریت مصرف آب»، «تخریب زمین»، «تنوع زیستی» و «اقدامات غیرقانونی زیست‌محیطی» پنج دسته خط‌مشی مصوب زیست‌محیطی به‌عنوان خروجی نظام تدوین و ورودی نظام اجرا تعریف می‌شود.

معطوفی و دنکوب (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از روش ANP» موضوع محیط زیست را به‌عنوان یکی از عناصر مهم در ترکیب اقتصادی و فرهنگی کشور قلمداد کرده‌اند. یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که سه زیرمعیار «قرار گرفتن مسائل محیط زیست در اولویت

نمایندگان به ویژه فراکسیون محیط زیست و کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی»، «حمایت مجامع تصمیم‌گیری و سیاستگذاری کشور از جایگاه منابع طبیعی و محیط زیست» و «توسعه دیپلماسی زیست‌محیطی» به ترتیب بیشترین تأثیر را در تدوین خط‌مشی زیست‌محیطی خواهند داشت.

مک‌لافلین و کرانزبرگ^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «فقدان ارزیابی اجرای خط‌مشی‌ها در دریاچه‌های بزرگ» به تحلیل اجرای خط‌مشی‌های عمومی زیست‌محیطی پرداخته‌اند. نتیجه نهایی این است که در راستای اجرای این خط‌مشی‌ها نیاز به سرمایه‌گذاری راهبردی برای احیای دریاچه‌های بزرگ، به‌کارگیری ظرفیت‌های موجود، انعطاف‌پذیری سیاست‌های موجود و اقتدار اخلاقی است.

کاستکا^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «موانع اجرای سیاست‌های زیست‌محیطی در سطح محلی در چین» به شناسایی موانع اجرای جامع‌تر خط‌مشی‌های زیست‌محیطی در سطح محلی در برخی شهرهای چین پرداخته است. یافته‌های این پژوهش حاصل ۱۹۰ مصاحبه عمیق با مقامات دولتی، مدیران کسب‌وکار و نمایندگان جامعه مدنی است. نتیجه نهایی حاصل از بحث‌های نظری و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در راستای اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی محلی در چین دو دسته موانع کلی وجود دارد. اولین دسته به موانع نهادی اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی محلی برمی‌گردد که شامل نظام‌های برنامه‌ریزی محیطی، مشوق‌های اقتصادی و سیاسی، منافع و مشارکت عمومی و خصوصی و منابع سیاسی، تکنیکی و مالی است. در دسته دیگر از موانع اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی محلی موانع رفتاری و فرهنگی - اجتماعی قرار دارند که شامل ترجیحات و علائق شخصی افراد، ارزش‌ها، هنجارها و فشارهای اجتماعی است.

وستراگر^۳ و دیگران (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «پویایی‌شناسی اجرای

1. Mclaughlin and Krantzberg

2. Kostka

3. Vesterager and et al

خط‌مشی‌های زیست‌محیطی ملی تحت تغییر اولویت‌های سیاست اتحادیه اروپا» به بررسی تحلیل اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی پرداخته‌اند. این بررسی نشان می‌دهد که در طول سی سال گذشته، سیاست‌های زیست‌محیطی در اتحادیه اروپا با استقلال ملی نسبی و با توجه به اصل تنزیل توسعه یافته است. نتایج نشان می‌دهند که اجرای بهتر سیاست‌های زیست‌محیطی برای رسیدن به اهداف زیست‌محیطی در آینده مناسب خواهند بود.

۴. روش پژوهش

از آنجاکه این پژوهش با هدف اکتشاف و تدوین یک الگوی بومی و اعتباریابی آن انجام می‌شود، روش ترکیبی یا آمیخته برای انجام آن مناسب است. در روش‌های ترکیبی که همزمان روش کمی و کیفی در آن وجود دارد، چون هدف کشف الگوی پارادایمی است، بنابراین تقدم با روش کیفی است. روش کیفی استفاده شده در این بررسی نظریه داده مبناست. انتخاب این روش به دلیل استخراج رویکرد نظری جدید در این زمینه است، هرچند در ارتباط با اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور نظریات متعددی وجود دارد، اما به نظر می‌رسد با توجه به وجود مسائل زیست‌محیطی کلان و عمده در کشور به‌کارگیری این نظریات در جامعه آماری مورد نظر اکثراً نتیجه مطلوبی را نداشته‌اند. به همین دلیل اتکا به رویکردی بومی، ضمن متفاوت بودن این پژوهش با کارهای مشابه انجام شده، می‌تواند به تدوین الگویی که برخاسته از نظریات اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان زیست‌محیطی کشور است، منجر شود. زیرا از طریق رویکرد داده مبنا مطالعه و مشاهده زندگی واقعی افراد برای کشف آنچه واقعاً وجود دارد و به آن اعتقاد دارند، محقق می‌شود. برای این کار نویسندگان ابتدا با انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته در میان ۲۲ نفر از اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان زیست‌محیطی کشور به تدوین الگوی بومی اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور پرداخته‌اند. افراد نمونه هرکدام در زمینه خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور خیره و صاحب‌نظرند که به صورت هدفمند به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شده‌اند.

انتخاب مشارکت‌کنندگان در پژوهش کیفی با هدف دستیابی به بیشترین اطلاعات در مورد پدیده مورد بررسی انجام می‌شود.

در بخش کمی نیز تعداد بیشتری از اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان (افراد مرتبط با مسائل) زیست‌محیطی کشور به کمک فرمول حجم نمونه جامعه نامشخص برآورد شد. در بخش کیفی از روش نمونه‌گیری نظری استفاده شد. در این روش افراد با توجه به تحلیل داده‌های گردآوری شده پیشین شناسایی و انتخاب می‌شوند. با گذشت زمان به عمق و تمرکز شناسایی مفاهیم افزوده می‌شود، زیرا در مراحل اولیه، بیشتر کشف مفاهیم و مقولات تازه و در مراحل بعد، عمق و غنا بخشیدن به این مقولات، مدنظر قرار می‌گیرند. این فرایند زمانی به پایان می‌رسد که محقق به اشباع نظری رسیده باشد. اشباع نظری، زمانی حاصل می‌شود که داده‌های اضافی، کمکی به تکمیل و مشخص کردن یک مقوله نظری نمی‌کنند و مقولات از آن پس مشابه به نظر می‌رسند. بنابراین مصاحبه با اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان زیست‌محیطی کشور تا جایی ادامه می‌یابد که محقق به این نتیجه برسد که به یک جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مناسب و کافی از مجموعه مصاحبه‌ها با اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان زیست‌محیطی رسیده است. در کل جمع‌آوری اطلاعات بخش کیفی پژوهش با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و بخش کمی با پرسش‌نامه محقق ساخته انجام شده و فرایند تفسیر و تحلیل مصاحبه‌های کیفی با توجه به روش کدگذاری انجام شد و بخش کمی نیز به کمک مدل‌سازی معادله ساختاری آزمون و اعتباریابی شده است.

۵. یافته‌های کیفی پژوهش

در راستای دستیابی به الگوی بومی اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی براساس سیاست‌های کلی نظام (دولت و رهبری) از روش کیفی داده مینا استفاده شده است. در این روش جمع‌آوری و تفسیر داده‌ها هم‌زمان در جهت خلق یک نظریه بومی قرار می‌گیرد و تفسیر همان مرجعی است که براساس آن تصمیم گرفته می‌شود که کدام داده در مرحله بعد در نمونه گنجانده شود و این داده‌ها با چه روش‌هایی باید گردآوری شوند. برای ساخت نظریه در روش کیفی داده مینا نیاز به مصاحبه‌های

نیمه‌ساختاریافته است. از این‌رو برای استخراج الگوی نظری و یا فرایند نظریه‌سازی، نویسندگان اقدام به انجام مصاحبه‌هایی نیمه‌ساختاریافته با ۲۲ نفر از اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست کشور کرده‌اند. این افراد به‌طور مستقیم با فرایندهای مدیریتی و اجرایی خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور درگیرند و اطلاعات دانشی و تجارب بالایی در این زمینه دارند. بنابراین نکته‌های معنادار و ناب متن گفتگوی آنها عصاره اصلی نظریه استخراجی را تشکیل می‌دهد. در نهایت، نتایج تحلیل داده‌ها براساس مراحل سه‌گانه کدگذاری ارائه شد. در مرحله کدگذاری باز، بیش از ۲۳۷ مفهوم و گزاره معنادار و از این مقوله‌ها نیز در مرحله بعد ۱۳۵ مفاهیم متناظر استخراج شد. این مقوله‌ها ارتباط مفهومی با همدیگر دارند و به راحتی می‌توان آنها را دسته‌بندی کرد. در ادامه فرایند کدگذاری از تعداد ۱۳۵ مفاهیم متناظر تعداد ۲۷ خرده‌مقوله استخراج شده که ارتباط مفهومی با همدیگر دارند. همچنین به دلیل نزدیکی معنایی بسیاری از خرده‌مقولات در مرحله کدگذاری محوری؛ ۲۷ خرده‌مقوله موجود به یازده مقوله محوری تبدیل شد.

این یازده مقوله محوری عبارتند از: تدوین فکورانه، اولویت مسائل زیست‌محیطی و همسویی ارزشی، سیاست‌های نمادین، هماهنگی و هم‌راستایی نهادی، توسعه دانش زیست‌محیطی، حمایت عمومی و مشارکت همگانی، راهبردهای سبز، الزامات قانونی، شناخت پیشینه فرهنگی، اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی و ارزش‌مداری محیط هستند که با انتزاع بیشتر این مقولات در مرحله کدگذاری گزینشی، یک مقوله هسته‌ای به شرح «یک اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی است که در آن توسعه دانش زیست‌محیطی با استراتژی راهبردهای سبز و الزامات قانونی موجب اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی می‌شود» ظاهر شد که می‌تواند تمامی مقولات دیگر را پوشش دهد. جدول ذیل نتایج تحلیل داده‌ها را در مراحل کدگذاری محوری و گزینشی نشان می‌دهد. پس از طرح مقولات، مقوله هسته‌ای و در نهایت مدل پارادایمی به تصویر کشیده می‌شود.

جدول ۱. خروجی مراحل کدگذاری محوری و گزینشی

مقوله هسته نهایی	مقولات محوری	خرده مقولات
<p>یک اجرای موفق خط مشی زیست محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی است که در آن توسعه دانش زیست محیطی با استراتژی راهبردهای سبز و الزامات قانونی موجب اعتلای فرهنگ زیست محیطی می شود.</p>	تدوین فکورانه	هدف گذاری دقیق با لحاظ عملی بودن
		نظام ارزیابی عملکرد
		هماهنگی بین مجریان و خط مشی گذاران
	اولویت مسائل زیست محیطی و همسویی ارزشی	ارزشمند دیدن محیط زیست
		همسویی با فرهنگ بومی
		عوامل ارزشی و ایدئولوژیک
	سیاست های نمادین	لوژانگاری مسئله محیط زیست
		کنش های شعارگونه مدیران اجرایی
	هماهنگی و هم راستایی نهادی	هماهنگی دستگاه های اجرایی
		هماهنگی قوا
	توسعه دانش زیست محیطی	جهت گیری همسوی نهادی
		فرهنگ سازی و آموزش
	حمایت عمومی و مشارکت همگانی	افزایش آگاهی عمومی
		ائتلاف اجرایی
	الزامات قانونی	اجتماعی سازی قوانین
		مدیریت سبز
		ترویج مسئولیت اجتماعی
	الزامات قانونی	همبستگی با محیط
		بازنگری و اصلاح ضعف های قانونی
	شناخت پیشینه فرهنگی	پیگردهای قانونی مؤثر
		سازگاری خط مشی ها با هنجارها و ارزش های اجتماعی
اعتلای فرهنگ زیست محیطی	شناخت نگرش ها و تمایلات و میزان پذیرش مجریان	
	نهادینه شدن مسئولیت های زیست محیطی	
ارزش مداری محیط	تغییر نگرش و رفتار جامعه	
	رویکردهای طبیعت محور	
	اعتقاد و الزام به محیط زیست	
	گردشگری مبتنی بر بوم گردی	

مأخذ: یافته تحقیق.

در این مرحله مایه گرفتن مفاهیم از داده‌ها، مشخصه اصلی راهبرد نظریه زمینه‌ای است و به کمک تحلیل مقوله‌ها می‌توان فرایند نظریه‌سازی را تشریح کرد. در مورد نام‌گذاری مناسب مقوله‌ها، پرسیدن سؤالات برانگیزنده، مقایسه و استنتاج طرحی نو، یکپارچه و واقع‌بینانه از انبوه داده‌های خام و سازمان‌نیافته، نیاز به خلاقیت ویژه‌ای دارد و با توجه به خلاقیت باید حساسیت نظری راهگشای ادامه کار باشد. حساسیت نظری از خلال تجربه حرفه‌ای، مطالعه متون، تجربه شخصی و روند تحلیل داده‌ها در خلال پژوهش بر حساسیت نظری نویسندگان می‌افزاید. حساسیت نظری از آن جهت مهم است که اساساً پژوهش کیفی و نظریه داده‌مبنایی در پی معنا دادن به داده‌ها هستند.

۱-۵. مقوله هسته (مرکزی)

آخرین مرحله کدگذاری، مرحله کدگذاری گزینشی است که کدهای به‌دست آمده در مرحله کدگذاری محوری را در سطحی انتزاعی‌تر ادامه می‌دهد. هدف از این کار، یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌های کسب شده در مرحله کدگذاری محوری است. در این مرحله است که شکل‌گیری و پیوند هر مقوله با سایر مقوله‌ها شرح داده می‌شود و مقوله هسته نهایی به‌دست می‌آید که کل مفاهیم و مقوله‌ها را دربرمی‌گیرد. با ترکیب یازده مقوله اصلی پژوهش مقوله هسته نهایی در مرحله کدگذاری گزینشی به‌دست آمد که با توجه به توضیحات فوق می‌تواند همه مباحث اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست درباره اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران را تحت پوشش قرار دهد و جنبه تحلیلی نیز داشته باشد. براساس مقوله هسته نهایی که خود برگرفته و انتزاع شده از سایر مقولات عمده ارائه شده است، اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست کشور (افراد مصاحبه‌شونده) در تجربه زیست‌محیطی خود شرایط علی، بستر و پیامدهای اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور براساس سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری را تجربه، درک و یا تصور می‌کنند. آنها در شرایط و بستر تعاملی خاصی

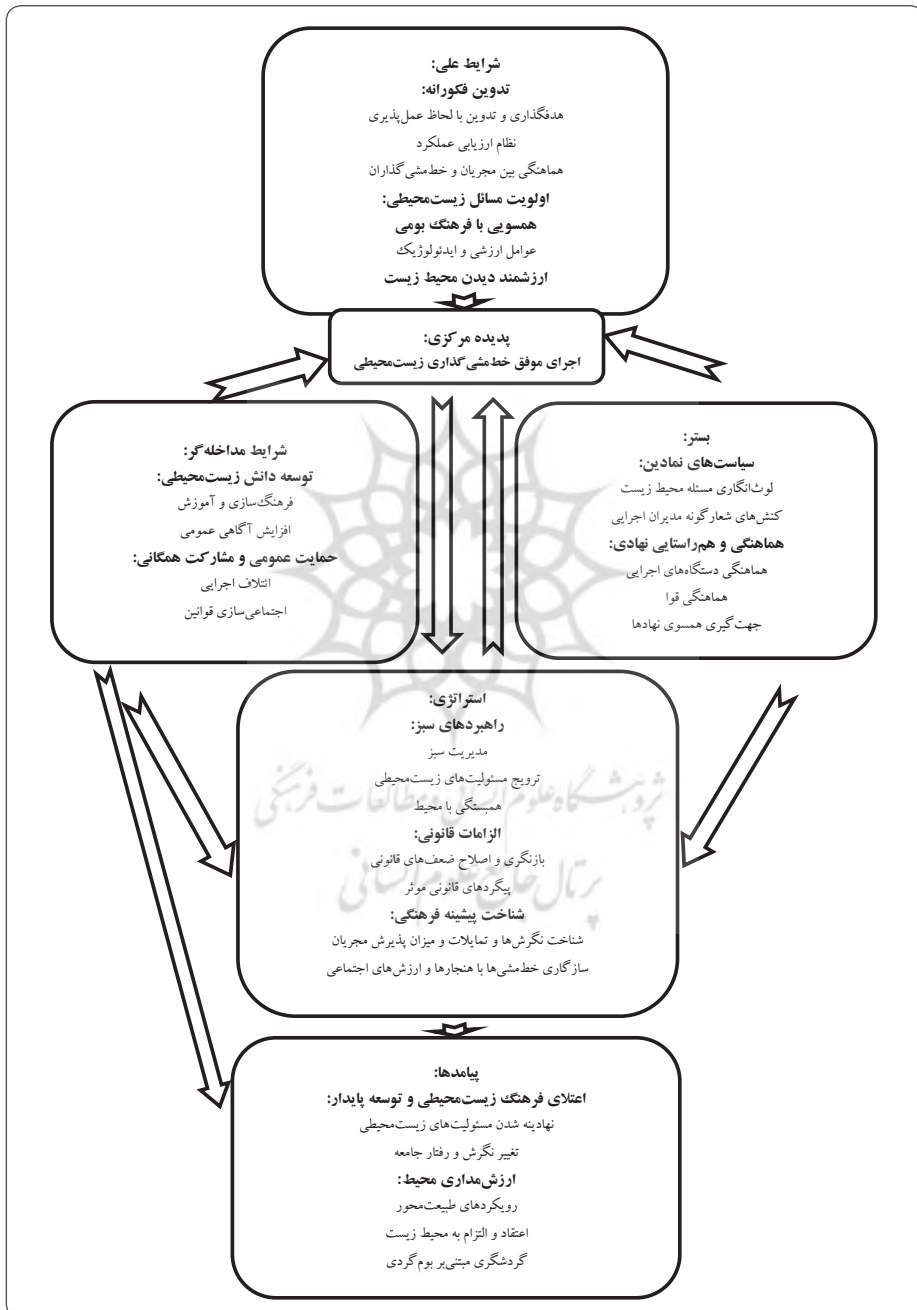
اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور را تبیین کرده‌اند که اگر این شرایط در هر جا مهیا شود، انتظار موفقیت‌آمیز اجرای خط‌مشی‌ها، انتظار معقولی خواهد بود. اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست کشور، کارگزاران و مجریان برنامه‌ریزی‌های خرد و کلان مدیریت فرهنگ زیست‌محیطی کشورند و در موارد متعددی خود در مسائل مدیریتی و اجرای استراتژیک آنها سهیم هستند. از این رو آنان تشخیص دقیقی از کارآمدی و اثرگذاری متغیرهای مؤثر بر اجرای موفق خط‌مشی‌ها دارند. اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی برای آینده محیط زیست کشور بسیار مهم و حیاتی است و اگر موفقیت‌هایی در این زمینه صورت نگیرد بدون شک آینده محیط زیست کشور با چالش‌های بسیار عمیق‌تری از آنچه اکنون وجود دارد، مواجه خواهد بود.

۲-۵. ترسیم مدل پارادایمی

به‌طورکلی یافته‌های مقاله حاضر نشان دادند که اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی در کشور در شرایطی مختلفی اتفاق می‌افتد. اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست رویکردهای متفاوتی را در راستای اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران بیان کرده‌اند، اما براساس ترکیب آرای آنها همگی به اتفاق نظر واحدی درباره یک تئوری بومی رسیده‌اند. در کل همه آنها به این مسئله که اجرای موفق خط‌مشی‌ها ممکن است، اتفاق نظر دارند، اما هرکدام از رویکردی متفاوت به این مقوله نگاه کرده‌اند و پاسخ‌های متفاوتی به سؤال اصلی پژوهش داده‌اند. در رویکردی کلی می‌توان همه یافته‌ها را در مدل پارادایمی برای فهم بهتر ترسیم کرد. این مدل، همان‌گونه که در ذیل مشاهده می‌شود، دارای بخش‌های؛ شرایط علی، پدیده، بستر، شرایط مداخله‌گر، استراتژی و پیامد است. پدیده مرکزی این مدل، «اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی» کشور است که محور سؤالات مصاحبه‌های کیفی و اطلاعات نظری و مفهومی اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست کشور است. در این مدل شرایط علی شامل دو مؤلفه

تدوین فکورانه و اولویت مسائل زیست محیطی و همسویی ارزشی است. این دو مقوله به‌عنوان شرایط علی، اصلی‌ترین علت یک اجرای موفق هستند. شرایط علی در مدل پارادایمی پژوهش اثرگذاری چندگانه‌ای دارد که می‌تواند علت مستقیم و غیرمستقیم اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی باشد. برای مثال شرایط علی با اثرگذاری مستقیم خود بر اجرای خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی می‌تواند موفقیت اجرای این خط‌مشی‌ها را تضمین کند. شرایط علی هم بر استراتژی‌ها (راهبردهای سبز، الزامات قانونی و شناخت پیشینه فرهنگی) و هم بر پیامدها (اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی و ارزش‌مداری محیط) اثر دارد. در تحلیل مدل پارادایمی باید گفت شرایط مداخله‌گری نیز وجود دارند که می‌تواند در اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور هم نقش شتاب‌دهنده و هم نقش بازدارنده داشته باشند. شرایط مداخله‌گر شامل دو مقوله توسعه دانش زیست‌محیطی و حمایت عمومی و مشارکت همگانی برای اجرای موفق خط‌مشی‌هاست. این شرایط مداخله‌گر اثری دوسویه در مدل پارادایمی دارند و هم‌زمان هم بر پدیده مرکزی و هم بر استراتژی‌های موجود در مدل اثر دارند. یک رابطه دوسویه دیگر در مدل وجود دارد و آن هم اثر استراتژی‌ها به‌طور هم‌زمان هم بر اجرای موفق خط‌مشی‌ها و هم بر پیامدهاست. در کل فرایند اثرگذاری و اثرپذیری مقوله‌ها در یک مدل پارادایمی نشان داده شده است و هر یک از مؤلفه‌ها در مدل نیز مشخص و آشکارند.

نمودار ۱. مدل پارادایمی پژوهش

۶. یافته‌های کمی پژوهش

در راستای آزمون الگوی استخراجی پژوهش هریک از روابط ساختاری بین شاخص‌ها و موضوع اصلی پژوهش برمبنای الگوی بومی تدوین شده انجام شده است که در این بخش از پژوهش اثر همه مقوله‌های استخراجی بر میزان موفقیت اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور در یک مدل معادله ساختاری سنجیده شده است.

۶-۱. سنجش مدل پژوهش با مدل‌سازی معادلات ساختاری

به‌منظور تعیین شدت و جهت تأثیر متغیرهای مستقل بر اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور از یک مدل معادله ساختاری استفاده شده است که نحوه سنجش یک متغیر پنهان را با استفاده از دو یا تعداد بیشتری متغیر مشاهده شده تعریف می‌کند. مدل معادلات ساختاری، یک ساختار علی خاص بین مجموعه‌ای از سازه‌های غیرقابل مشاهده است که از دو مؤلفه تشکیل شده است. مدلی که ساختار علی بین متغیرهای پنهان را مشخص می‌کند و مدلی که رابطه بین متغیرهای پنهان و مشاهده را تعریف می‌کند.

۶-۲. بررسی شاخص‌های برازش مدل

یافتن یک مدل نظری که به لحاظ آماری معنادار و همچنین دارای معنا و مفهوم نظری و کاربردی باشد، هدف اولیه به‌کارگیری مدل‌سازی معادله ساختاری است. در این روش برای ارزشیابی برازندگی مدل، معیارهای زیادی وجود دارد. در جدول ۲ این معیارها به همراه میزان مورد قبول و مقدار به دست آمده برای مدل پژوهش ارائه شده است. بعد از آزمون فرضیات با استفاده از ضرایب تحلیل مسیر AMOS به روش حداکثر درست‌نمایی، در این قسمت برای ارزیابی مدل آزمون شده از شاخص‌های مرتبط استفاده شده است. به‌طورکلی برای ارزیابی مدل چندین مشخصه برازندگی وجود دارد. در این پژوهش برای ارزیابی مدل پیشنهادی از طریق تحلیل مسیر از شاخص‌های شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI)، شاخص برازش هنجار نشده (TLI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش افزایش (IFI) شاخص برازش مقتصد هنجار شده (PNFI)،

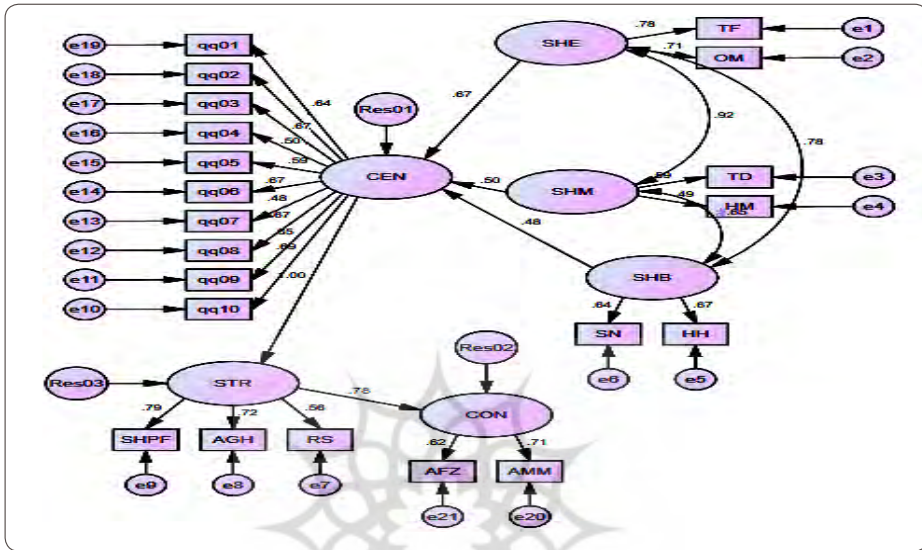
شاخص بسیار مهم ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA)، نسبت کای دو به درجه آزادی (CMIN/df) و نسبت کفایت حجم نمونه (HOELTER) استفاده شده است.

جدول ۲. شاخص‌های برازندگی مدل نهایی

نماد برازندگی	شاخص برازش	مقدار به دست آمده	برازش قابل قبول	تفسیر شاخص
GFI	شاخص نیکویی برازش	۰/۷۳۶	بزرگ‌تر از ۰/۷	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده بیشتر از ۰/۷ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
AGFI	شاخص نیکویی برازش تعدیل شده	۰/۸۸۸	بزرگ‌تر از ۰/۷	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده بیشتر از ۰/۷ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
TLI	شاخص برازش هنجار نشده	۰/۸۰۹	بزرگ‌تر از ۰/۷	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده بیشتر از ۰/۷ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
CFI	شاخص برازش تطبیقی	۰/۷۹۱	بزرگ‌تر از ۰/۷	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده بیشتر از ۰/۷ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
IFI	شاخص برازش افزایش	۰/۸۶۳	بزرگ‌تر از ۰/۷	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده بیشتر از ۰/۷ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
PNFI	شاخص برازش مقتصد هنجار شده	۰/۷۹۴	بزرگ‌تر از ۰/۵	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده بیشتر از ۰/۵ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
RMSEA	ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب	۰/۰۸۹	کوچک‌تر از ۰/۱	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده کمتر از ۰/۱ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
CMIN/df	نسبت کای دو به درجه آزادی	۲/۹۳	مقدار بین ۱ تا ۳	با توجه به اینکه مقدار محاسبه شده کمتر از ۳ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
HOELTER	نسبت کفایت حجم نمونه	۱۰۵	مقدار نمونه < مقدار به دست آمده است.	مقدار نمونه تحقیق باید بیش از مقدار به دست آمده (۱۰۵) باشد که نمونه این تحقیق ۲۲۵ نفر بوده است.

نمودار ۲. مدل‌سازی معادله ساختاری برای تبیین و آزمون مدل اجرای موفق

خط‌مشی زیست‌محیطی کشور

جدول ۳. متغیرها و نمادهای ترسیمی موجود در مدل

نماد ترسیمی	شاخص‌ها	متغیرهای موجود در مدل
SN	سیاست‌های نمادین	بسترها
HH	هماهنگی و هم‌راستایی نهادی	
TF	تدوین فکروانه	شرایط علی
OM	اولویت مسائل زیست‌محیطی و همسویی ارزشی	
TD	توسعه دانش زیست‌محیطی	شرایط مداخله‌گر
HM	حمایت عمومی و مشارکت همگانی	
RS	راهبردهای سبز	استراتژی‌ها
AGH	الزامات قانونی	
SHPF	شناخت پیشینه فرهنگی	
AFZ	اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی	پیامدها
AMM	ارزش‌مداری محیط	
Y1 ... Y10	مجموع آگویه برای سنجش اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی کشور براساس پرسش‌نامه نویسندگان مقاله حاضر	اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی کشور

۷. نتایج استنباط‌های آماری تحقیق

اگر مدلی توسط شاخص‌های برازندگی تأیید شود، از آن می‌توان برای استنباط آماری وجود رابطه علی بین متغیرهای موجود در مدل استفاده کرد.

جدول ۴. نتایج استنباط آماری پژوهش

نتیجه استنباط	سطح معناداری	مقدار بحرانی	خطای معیار	برآورد	استنباط آماری پژوهش	
تأیید	۰/۰۰۰	۳/۵۷۷	۰/۳۱۷	۱/۱۳۴	اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی کشور	بسترها
تأیید	۰/۰۰۰	۲/۳۵۲	۰/۱۵۶	۰/۳۶۷		شرایط علی
تأیید	۰/۰۰۰	۶/۳۸۸	۰/۱۲۱	۰/۷۷۳		شرایط مداخله‌گر
تأیید	۰/۰۰۴	۲/۲۹۷	۰/۲۸۵	۰/۶۴۸		استراتژی‌ها
تأیید	۰/۰۱۷	۱/۶۶۰	۰/۳۵۴	۰/۵۹۰		پیامدها
تأیید	۰/۰۰۰	۴/۰۷۴	۰/۱۸۷	۰/۷۶۳	بسترها	شرایط علی
تأیید	۰/۰۱۰	۱/۹۰۵	۰/۰۸۵	۰/۱۶۲	شرایط مداخله‌گر	بسترها
تأیید	۰/۰۰۰	۳/۱۸۸	۰/۰۵۳	۰/۱۶۹	استراتژی‌ها	شرایط مداخله‌گر
تأیید	۰/۰۳۸	۱/۸۹۸	۰/۰۷۰	۳/۹۲۸	پیامدها	استراتژی‌ها
تأیید	۰/۰۴۹	۱/۸۹۰	۰/۱۱۱	۰/۲۰۹	استراتژی‌ها	بسترها

اطلاعات حاصل از استنباط آماری پژوهش، برآوردها و سطح معناداری نشان می‌دهد که تأثیر همه متغیرها بر متغیر وابسته اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی کشور معنادار است. برای مثال در مدل مقاله حاضر اثر شرایط علی بر اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی کشور با بیشترین ضریب اثرگذاری، توانسته است این متغیر را تبیین کند. پس از آن شرایط مداخله‌گر که در جایگاه دوم قرار دارد، اثر معناداری بر اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی کشور داشته است. علاوه بر روابط مستقیم، روابط دیگری نیز در مدل وجود دارد. برای مثال ارتباط بسیار قوی میان بستر و استراتژی و همچنین شرایط علی با بستر وجود دارد. به این ترتیب اثر استراتژی‌ها بر پیامدها معنادار و قابل توجه است.

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این پژوهش به منظور آگاهی از ذهنیت اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست برای طراحی مدل اجرای خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران از روش ترکیبی یا آمیخته استفاده شده است. در رویکردهای آمیخته معمولاً ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی وجود دارد که شرایط کاملاً متفاوتی نسبت به سایر روش‌های کمی و کیفی دارد. بدون شک رویکردهای آمیخته دید جامع‌تری برای فهم پدیده‌های انسانی و اجتماعی در مقایسه با سایر رویکردها به محقق می‌دهند. از آنجاکه در این مقاله، داده‌های کیفی در مرحله اول با نظر و عقاید اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست جمع‌آوری می‌شوند و هدف نویسندگان کشف مدلی برای اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران است، بنابراین این مهم ممکن می‌شود. روش کیفی استفاده شده در این پژوهش نظریه داده مبناست. نویسندگان مقاله حاضر در ابتدا با انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته در میان اساتید دانشگاهی، مدیران و کارشناسان مرتبط با محیط زیست به تدوین الگوی بومی اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران پرداخته‌اند. سپس به کمک روش کمی یا پیمایش سعی در اعتباریابی و آزمون تئوری به دست آمده در جامعه آماری مشابه کرده‌اند. بنابراین براساس استراتژی اکتشافی متوالی استفاده شده در این مقاله تقدم با وجه کیفی پژوهش است و به دنبال استخراج تئوری، مقوله‌های اصلی تئوری به روش کمی در جامعه‌ای مشابه آزمون می‌شود که در حقیقت این آزمون مجدد نوعی اعتباریابی تئوری استخراج شده است.

پیشرفت‌های زیست‌محیطی کشورهای توسعه‌یافته محل تفکری است که در آن اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی با کمترین چالشی مواجه بوده‌اند. عموماً در این کشورها فرهنگ زیست‌محیطی به‌عنوان نیاز اساسی برای افراد و حتی آیندگان مطرح است. غالب رویکردهای نظری موجود برای تبیین فرهنگ زیست‌محیطی و اجرای موفق خط‌مشی‌های مرتبط با آن، رویکردهایی پویا هستند. محیط زیست در کشورهای توسعه‌یافته نه یک مسئله فردی، بلکه خواست همگانی است که سهم آیندگان نیز در آن ادا می‌شود. اما در همه کشورها اوضاع به یک شکل نیست و امروزه بسیاری از کشورهای جهان با مسائل زیست‌محیطی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. شاخص‌های جهانی وضعیت محیط

زیست و نمودهای عینی آن در زندگی مردم ایران نشان می‌دهد که محیط زیست کشور وضعیت مطلوبی ندارد. همچنین تحولات زیست‌محیطی در سطح بین‌المللی از یک سو و گسترش فرایندهای تخریب محیط زیست در کشور به مانند بسیاری از کشورهای درحال توسعه باعث شده است، موضوع حفاظت از محیط زیست بیش از گذشته در کانون توجه سیاستگذاران و تصمیم‌گیران کشور قرار گیرد؛ به طوری که در بخشی از ابلاغیه مقام معظم رهبری در خصوص سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افاق ۱۴۰۴ به برخورداری آحاد مختلف جامعه از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد خانواده به دور از فقر و فساد بهره‌مند از محیط زیست مطلوب تأکید شده است و از آن به عنوان بارزترین مصادیق منفعت همگانی یاد شده است. حفظ محیط زیست ارتباط تنگاتنگی با خط‌مشی‌های زیست‌محیطی دارد و اگر این خط‌مشی‌ها در اجرا با مشکل مواجه شوند، عملاً محیط زیست دچار آسیب جدی خواهد شد.

خط‌مشی‌های تدوین شده در حوزه محیط زیست به‌ویژه سیاست‌های کلی محیط زیست که توسط مقام معظم رهبری در راستای ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم‌انگاری تخریب محیط زیست، تهیه اطلس زیست‌بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی به سران سه قوه ابلاغ شده است، به خودی خود مطلوب و کارآمد تدوین شده‌اند، اما نیاز به اجرای کامل این سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها اصل اساسی است که باید با اتکا به توان مدیریتی مدیران و متخصصان این حوزه موانع اجرای این خط‌مشی‌ها شناسایی و رفع شود. این پژوهش با استناد به روش آمیخته با تدوین الگوی بومی برای اجرای خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران به روش داده‌مبنا اقدام کرده است و الگوی استخراجی آن را یک اجرای موفق خط‌مشی زیست‌محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی می‌داند که در آن توسعه دانش زیست‌محیطی با استراتژی مدیریت سبز و قوانین مؤثر موجب اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی می‌شود. بدون شک چنین الگویی با توجه به استخراج آن از فهم شخصی بازیگران و ذی‌نفعان کلیدی مدیریت محیط زیست قابلیت اتکای بالایی دارد.

منابع و مآخذ

۱. اصلی‌پور، حسین، شمس‌السادات زاهدی، فتاح شریف‌زاده و وجه‌الله قربانی‌زاده (۱۳۹۳). «تبیین الگوی بومی تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از نظریه داده‌بنیاد»، اندیشه مدیریت راهبردی، دوره ۸، ش ۱.
۲. الوانی، سیدمهدی (۱۳۸۲). «خط‌مشی دانش‌آفرین، ضرورت بقا در سازمان‌های امروز»، فصلنامه مجلس و پژوهش، ش ۴۱.
۳. الوانی، سیدمهدی و فتاح شریف‌زاده (۱۳۸۶). فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
۴. بن‌سن، جان (۱۳۸۲). اخلاق زیست‌محیطی، ترجمه محمد مهدی رستمی شاهرودی، تهران، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
۵. ثقفی، فاطمه (۱۳۸۷). «طراحی چارچوب شناسایی و اولویت‌بندی ذی‌نفعان خط‌مشی»، مدیریت فردا، ش ۲۹.
۶. جعفری‌نیا، غلامرضا (۱۳۹۱). «عوامل مؤثر بر فرهنگ زیست‌محیطی»، رساله دکتری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان.
۷. جوادی‌آملی، عبدالله (۱۳۹۱). مفایح‌الحیات، چاپ ۱۶۶، قم، نشر اسرا.
۸. دانش‌فرد، کرم‌الله (۱۳۹۳). «موانع اجرای خط‌مشی‌های عمومی در سازمان‌های غیردولتی (بخش خدمات پلیس +۱۰ و دفاتر خدمات پیشخوان دولت)»، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت منابع در نیروی انتظامی، سال دوم، ش ۲.
۹. رجب‌بیگی، مجتبی (۱۳۹۵). «موانع دستیابی به اجرای کامل خط‌مشی‌های عمومی»، فرایند مدیریت و توسعه، ش ۴۵.
۱۰. شبیری، سیدمحمد، آلاله قائمی و پونه قائمی (۱۳۹۲). «بررسی روند آموزش محیط زیست در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور ارائه راهکار مناسب برای اجرای آموزش محیط زیست»، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال اول، ش ۴.
۱۱. کیویستو، پیتر (۱۳۸۶). اندیشه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
۱۲. معطوفی، علیرضا و مرتضی دنکوب (۱۳۹۶). «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از روش ANP»، مجلس و راهبرد، دوره ۲۴، ش ۹۰.

۱۳. مقدس‌پور، سعید، حسن دانایی‌فرد و اسدالله کردنائیج (۱۳۹۲). «واکاوی عوامل کلیدی در عدم موفقیت برخی خط‌مشی‌های عمومی در جمهوری اسلامی ایران: مطالعه خط‌مشی‌های مالیاتی کشور»، مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۱، ش ۱.

۱۴. مک کینن، بیل (۱۳۸۵). *پایان طبیعت*، ترجمه مهدی عباس‌زاده فتح‌آبادی، تهران، کتاب صبح.

15. Abd-EI-Salam, M., EI-Naggar, H and Hussein, R. A. (2009). “Environmental Education and Its Effect on the Knowledge and Attitudes of Preparatory School Students”, *Journal of Egypt Public Health Association*, Vol. 84, No. 3.

16. Agenda (1992). *The United Nations Conference on Environment and Development* (UNCED), Chapter 28, Section 1-5.

17. Christopher, O and J. Shafritz (2008), *Introducing Public Policy*, Longman, New York.

18. Denhardt, Robert B. (1990) “Public Administration Theory: the State of the Discipline”, NJ: Chatham House Publishers.

19. Hill. M and P.L. Hupe (2002). *Implementing Public Policy; Governance in Theory and in Practices* (SAGE Politics Texts Series), Publisher, Sage Publications L td.

20. Howlett, M. and M. Ramesh (2003). *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*, Toronto, Oxford University Press.

21. Kenbeck, Seth D, Christopher Bone and Cassandra Moseley (2016). “A Network Modeling Approach to Policy Implementation in Natural Resource Management Agencies”, *Computers, Environment and Urban Systems*, Vol. 5.

22. Kostka, Genia (2014). Barriers to the Implementation of Environmental Policies at the Local Level in China. Policy Research Working Paper, No. WPS 7016. Washington, DC: World Bank Group.

23. Mc Laughlin and G Krantzberg (2011). “An Appraisal of Policy Implementation Deficits in the Great Lakes”, *Journal of Great Lakes Research*, Vol. 37, Issue2.

24. Ranerup, Agneta (2007). “Decision Support Systems for Public Policy Implementation;

The Case of Pension Reform”, *Social Science Computer Review*, Vol. 26.

25. Switzer, David (2017). Citizen Partisanship, Local Government, and Environmental Policy Implementation, *Urban Affairs Review*, First Published Date: August-01-2017; 10.1177/1078087417722863.
26. Tummers, Lars (2011). “Explaining the Willingness of Public Professionals to Implement New Policies: a Policy Alienation Framework”, *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 77, 3.
27. Vesterager, J. P., Frederiksen, P., Kristensen, S.B.P., Vadineanu, A., Gaube, V., Geamana, N.A., Pavlis, V., Terkenli, T.S., Bucur, M.M., Sluis, T. Van Der, A.G Busck (2016). “Dynamics in National Agri-environmental Policy Implementation Under Changing EU Policy Priorities: Does One Size Fit All”? *Land Use Policy*, Vol.57.